

עד אשר יצא מאפכם | מאור אזולאי

האם רוח התורה מסתדרת עם תעשיית הבשר המודרנית?

משחר ההיסטוריה אנו מוצאים עדויות שעל פיהן עסקו בני האדם בציד ובאכילת בשר בעלי חיים, בשתיית החלב שלהם ובשימוש בעורם ובצמרם - ולעיתים אף בחלקים אחרים בגופם - למטרות צריכה והנאה.¹ לרוב, בני האדם אף גידלו חיות במיוחד למטרות אלה, תוך דאגה לצרכי בעלי החיים, באופן פרטי או באופן תעשייתי. לפי התורה, אכילת בעלי חיים או שתיית חלבם מותרת בהתחשב בעמידה בתנאי הכשרות. התורה מפרטת את חובות האדם כלפי בהמתו, כאשר האדם משתמש בה לרכיבה ו/או לעבודת האדמה, ולחילופין את דרך הריגת החיה כשהאדם רוצה לאוכלה.

במאמר זה אנסה לטעון שהאופן שבו אנו "משיגים" את בשר בעלי החיים היום, אינו עולה בקנה אחד עם רוח הנחיות התורה² - הן מצד הפגיעה האכזרית בחיות

* בפתח המאמר ארצה להודות מקרב לב לעורכים ולחבריי לשיעור, על שעזרו, הוסיפו והעירו את הערותיהם המחכימות שעזרו לי להבהיר ולזקק את דברי.

¹ עד היום ניתן למצוא שימוש בשיני השנהב של הפילים לנוי, שימוש בזנבות סוס לצורך הכנת הקשת בכלי המיתר, שימוש בעורות הבהמות ליצור חלקים ממערכת התופים וכיוצא בזה.

² אבל כמובן - עומד בתקני הכשרות.

שאנו אוכלים, והן מצד ניסיונה של התורה לחנך את האדם ולהרחיקו מתאוה. מאמר זה יתרכז בנושא אכילת הבשר והיחס לחיה כמשתקף מהזוויות השונות.

היתר אכילת בשר ביהדות

המקור הראשוני בתורה למזון שאותו אמור האדם לאכול מופיע בתחילת ספר בראשית:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֶרַע זֶרַע אֲשֶׁר עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֶת כָּל הָעֵץ אֲשֶׁר בּוֹ פְרִי עֵץ זֶרַע זֶרַע לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ: וְלִכְל חַיַּת הָאָרֶץ וְלִכְל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְל רֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בּוֹ נֶפֶשׁ חַיָּה אֶת כָּל יֶרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וַיְהִי כֵן:

(בראשית, א' כ"ט)

לאחר בריאת האדם, נותן א-לוהים לאדם 'הוראות הפעלה' לחיים בגן עדן. הוא מעניק לאדם ולבעלי החיים אפשרות לאכול מזון מגוון, אך צמחי בלבד. גם בפרק ב' האדם מקבל הוראה דומה:

וַיִּצְוֶה אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ הַגָּן אָכַל תֹּאכַל:

(שם, ב' ט"ז)

במהלך הדורות, מבריאת העולם ועד המבול,³ אין אזכור לכך שבני האדם אכלו בשר. ישנו אזכור לשחיטת בעלי חיים כקרבן ע"י הבל, המקריב את בכורות צאנו לא-לוהים, אך לא מצאנו עדות לאכילת בשר ע"י בני-אדם עד לאחר המבול. היתר אכילת בשר בעלי חיים מופיע לראשונה לאחר סיפור המבול, כשנח ומשפחתו יוצאים מתוך התיבה:

כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ כִּיֶּרֶק עֵשֶׂב נֹתְתִי לָכֶם אֶת כָּל: אֲדָם בְּשָׂר בְּנֶפֶשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ:

(שם, ט' ג'-ד')

ה' מתיר לאכול "כל רמש", ומשווה את ההיתר לאכילת ירקות האדמה. ראוי לשים לב שבניגוד לאכילת צמחים, שניתנת ללא הגבלות כלל, באכילת בעלי החיים ישנה הגבלה, ואסור לאכול בעלי חיים שעדיין חיים. נוסף על כך, ציווי

³ כ-1600 שנה.

בסיסי זה שניתן לנח מיועד לאנושות כולה, בניגוד להגבלות מאוחרות שנראה להלן, הנוגעות לעם ישראל בלבד.

לאחר היתר זה, אכילת בעלי חיים הולכת ונעשית שכיחה. אנו רואים סיפורים המתרחשים כמה מאות שנים לאחר מכן, על אברהם אבינו המגיש למלאכים "בן בקר רך וטוב" ועל יצחק אבינו המבקש מעשו "הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים"⁴. ניתן להניח שבעלי החיים היו חלק משמעותי בתפריט בימים ההם, גם אם הזכרתם באופן מפורש בתור מאכל אינה רבה.⁵

לאחר מאות שנים, לאחר יציאת מצרים ורגע לפני הכניסה לארץ, מתירה התורה לבני ישראל אכילת בשר שלא כחלק מהקרבת קרבן, ומלמדת בדרך אגב שבשלב כלשהו אכילת בשר לא הייתה דבר פשוט מבחינה הלכתית:

פִּי יִרְחִיב־יְהוָה אֶל־לֶהֱיִיךָ אֶת גְּבוּלֶיךָ פֶּאֶשֶׁר דָּבָר לְךָ וְאָמַרְתָּ אֲכַלְהָ בֶּשֶׂר פִּי תֵאָדָה נִפְשֶׁךָ לְאָכַל בֶּשֶׂר בְּכָל אֹת נִפְשֶׁךָ תֹאכַל בֶּשֶׂר... וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצֹּאֲנֶךָ אֶשֶׁר נָתַן יְהוָה לְךָ פֶּאֶשֶׁר צִוִּיתְךָ וְאָכַלְתָּ בִשְׂעָרֶיךָ בְּכָל אֹת נִפְשֶׁךָ (דברים, י"ב כ"ז)

הרחבה בנושא בשר זה, 'בשר תאוה' בלשון חכמים, תבוא להלן.

הגבלות אכילת הבשר ועניין התאוה

למרות המקורות שהבאנו, בהם רואים בכירור שהתורה מתירה את אכילת הבשר, עלינו לשים לב לזמן הרב שעבר מהבריאה עד שהתורה התירה את האכילה, ואת האופן שבו היא מכנה אותה – "תאוה"⁶. בהמשך נראה גם את ההגבלות הרבות שמוטלות על האדם החפץ לאכול בשר, תוך התחשבות בצרכי החיה ובניסיון למנוע ממנה סבל ככל שניתן. אסקור מעט את שפת התורה בנוגע לאכילת הבשר ולעניין התאוה.

⁴ בראשית כ"ז, ד'.

⁵ אולי מאופן תלונתם של בני כלפי משה "וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יִתֵּן מוֹתֵנוּ בְּיַד יְהוָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סֵיר הַבֶּשֶׂר בְּאֲכָלְנוּ לֶחֶם לְשִׁבְעָה פִּי הוֹצֵאתֶם אֹתָנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהִמִּית אֶת כָּל הַקְּהָל הַזֶּה בְּרָעַב" ומפירושו של האבן עזרא שם: "שכבר אכלו רוב מקניהם", ניתן להסיק שלמרות שיצאו ברכוש גדול ומקנה כבד, אחרי פחות משלושה חודשים כבר נגמר להם רוב המקנה.

⁶ מילה בעלת קונוטציה שלילית, כמו שנראה להלן בפרשת 'השלו'.

לאחר ימי המבול, מתיר ה' לנח ומשפחתו לאכול בשר בעלי חיים. רבים מגדולי ישראל ניסו לבחון מדוע ההיתר נכתב רק לאחר המבול, ולא ניתן כהיתר 'לכתחילאי' לאדם הראשון. דון יצחק אברבנאל בפירושו לתורה מסביר,⁷ שההיתר נבע כתוצאה מהמבול שהשמיד את כל היבול הצמחי בעולם ונח ומשפחתו נותרו ללא מזון.

הרב קוק ב"חזון הצמחונות והשלום"⁸ מתייחס להיתר כאל ירידה מוסרית וכאל פשרה של דור המבול:

אלא שראתה החכמה הא-לוהית שהאדם נפל ממצבו המוסרי, ועד שיעלה במעלה זו, שיתנער ויבא להכרה המוסרית האמתית, עד העת המאושרה והנאורה ההיא, אין אותה המעלה המוסרית של הכרת משפטם של בע"ח ראויה לו כלל.

(חזון הצמחונות, פרק ד)

דור המבול הגיע לשפל מוסרי אשר בעקבותיו ההתעסקות בסבל בעלי החיים תהיה עיוות בסדר העדיפויות. במצבם הנוכחי, על בני דור המבול לרכז את כוחותיהם המוסריים הדלים כלפי בני האדם. בעתיד, אומר הראי"ה קוק, נשוב למדרגה המוסרית שלפני ירידתם של דור המבול, ונפסיק לאכול את בעלי החיים.

לאחר שראינו שהיתר אכילת הבשר אינו חלק עצמותי מהעולם אלא רק היתר שנבע מירידה מוסרית, ניתן לראות שכשניתנת התורה לעם ישראל ההיתר מצומצם אף יותר:⁹

- על בעל החי להיות בעל סימני טהרה שהוגדרו בתורה. בעל חיים שאינו נושא סימנים אלה או רק אחד מהם אינו כשר לאכילה.
- על בעל החי להישחט כנדרש תוך הקפדה יתירה על הלכות רבות ודקדוקים רבים, הן דינים הנוגעים למצבה הבריאותי של הבהמה הנשחטת, הן דינים הנוגעים למצב הסכין והן דינים הנוגעים לשוחט עצמו.
- אסור לשחוט את הבהמה ואת בנה ביום אחד.

⁷ פירוש האברבנאל לבראשית ב', ג'.
⁸ להלן: חזון הצמחונות. זהו שם מאחד לשני מאמרים שונים שכתב הרב בשם "טללי אורות" ו"אפיקים בנגב" שנערכו ע"י הרב דוד כהן - "הנזיר", וראו אור בשנים תרס"ג-תרס"ד.
⁹ מקורות לפי הסדר: ויקרא י"ג; רמב"ם, הלכות שחיטה, פרק א' הלכה י"ג; ויקרא כ"ב, דברים י"ב.

- אסור לאכול דם.
- אסור לאכול חלב.

אפשר לראות כאן שחלק משמעותי מהציווי על היחס לחיה אינו למען החיה, אלא למען האדם.¹⁰ כשבני ישראל במדבר מבקשים בשר, התורה מכנה זאת 'תאוה': נדייק במקורות ומתוכם ננסה לדלות את דעת התורה בהקשר זה.

וְהָאֶסְפָּסָף אֲשֶׁר בְּקִרְבּוֹ הַתְּאוּוֹת אָנֹה וַיִּשְׁבוּ וַיִּבְכוּ גַם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מִי יֵאָכְלֵנוּ בָּשָׂר: וַזְכַּרְנוּ אֶת הַדְּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם אֶת הַקִּשְׁאִים וְאֶת הָאֲבִטְחִים וְאֶת הַחֲצִיר וְאֶת הַבְּצָלִים וְאֶת הַשּׁוּמִים: (במדבר, י"א)

מאכלם העיקרי של בני ישראל במדבר היה המן. לפי דברי חז"ל, טעמו של המן היה משתנה לפי רצונו של האוכל. בני ישראל יכלו לאכול את המן בטעם בשר, אך התלוננו על מחסור בבשר עצמו. במקום הכרת תודה על נס גלוי וקיומי שנעשה להם, הם מתנהגים בכפיות טובה ונכנעים לזיכרון קלוש של מעדנים שאכלו במצרים, שכמזון עבדים כנראה לא היה משובח במיוחד.

העונש על התאוה הוא דווקא בהיענות לה במידה מופרזת:

לֹא יוֹם אֶחָד תֵּאָכְלוּן וְלֹא יוֹמִים וְלֹא חֲמִשָּׁה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרֵה יָמִים וְלֹא עֶשְׂרִים יוֹם: עַד חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאֶפְכָם וְהָיָה לָכֶם לְזָרָא יַעַן כִּי מֵאֶסְתֶּם אֶת יְהוָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּכֶם וַתִּבְכוּ לְפָנָיו לֵאמֹר לָמָּה זֶה יֵצְאֵנוּ מִמִּצְרַיִם.. וַיִּקַּם הָעָם כָּל הַיּוֹם הַהוּא וְכָל הַלַּיְלָה וְכָל יוֹם הַמִּתְהַרְתּוּ וַיֵּאֶסְפוּ אֶת הַשְּׁלֵוֹ הַמִּמְעִיט אֶסְף עֶשְׂרֵה חֲמִרִים וַיִּשְׁטְחוּ לָהֶם שְׂטוֹחַ סְבִיבוֹת הַמִּתְנַה: הַבָּשָׂר עוֹרְדָנוּ בֵּין שְׁנֵיהֶם טָרַם כְּפֶתַח וְאָף יְהוָה חָרָה בָּעָם וַיִּדְּ: הַהוּא בָּעָם מִכָּה רַבָּה מְאֹד:

(שם)

בסופו של דבר, בני ישראל קיבלו מנה הגונה מבשר השליו, אך השפיע כאן אינו לברכה. מטרת הריבוי כתובה בדברי ה' - כדי להמאס עליהם את טעמו וריחו של הבשר. בני ישראל אינם נרתעים, ובבוא השליו הם לוקחים ממנו מלא החופן בכמויות ענק - רק ליקוט הבשר ארך כיממה וחצי (!).

¹⁰ הרי לבהמה לא אכפת מאיזה לאום מגיע מי שאוכל אותה, ובכל זאת יש דינים שונים בין יהודי לגוי.

למרות שה' הוריד את השליו על מנת שיאכלו ממנו בני ישראל, הוא מתמלא חמה מהאופן שבני ישראל נוהגים, ומכה אותם מכה רבה. ה' גם מעניק למקום הזה שם, שכל העובר בו ייזכר במקרה וברינו של המתאוה לבשר באופן רעבתני ומוגזם:

וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא קְבֵרוֹת הַתְּאֵנָה כִּי שָׁם קָבְרוּ אֶת הָעַם הַמִּתְאַנִּים

(שם)

התייחסות חז"ל

גם בדברי חז"ל ניתן למצוא ביקורת על אכילת בשר. מקורות רבים עוסקים בעניין זה, הן מהפן הפרקטי המתבטא בהרחקות ואיסורים, והן מהפן המוסרי.

מקור מרכזי שהיווה בסיס לדרשות רבות הוא הפסוק הבא המופיע בתורה:

כִּי יִרְחִיב ה' אֶ-לֵהִיךָ אֶת גְּבוּלְךָ פֶּאֶשֶׁר דָּבַר לְךָ וְאָמַרְתָּ אֲכַלְהָ בֶשֶׂר כִּי תֵאָנֶה נִפְשֶׁךָ לֶאֱכֹל בֶּשֶׂר בְּכָל אֹת נִפְשֶׁךָ תֹאכַל בֶּשֶׂר. וְזָבַחְתָּ מִבְּקָרְךָ וּמִצְאֲנָךְ אֲשֶׁר נָתַן ה' לְךָ פֶּאֶשֶׁר צוֹיִתְךָ וְאָכַלְתָּ בִשְׂעָרֶיךָ בְּכָל אֹת נִפְשֶׁךָ. (דברים, י"ב כ"ז)

בניגוד למדבר, בו האכילה הייתה מותרת כקרבן בלבד, אדם שרצה לאכול בשר בארץ היה יכול לעשות כן באופן פרטי, אך התחייב לשחטו על פי הוראות הכשרות על מנת לספק את תאוותו. אפשר להציע שעצם החיוב במדבר לשחוט את הבהמה כקורבן¹¹ בא כדי להפוך את אכילת הבשר לשכיחה פחות, ולחנך את האדם לכך שהמעשה אינו רצוי.

בספרות חז"ל יש עוד כמה מקורות לניסיון לצמצם את צריכת הבשר. במסכת חולין הגמרא מביאה מספר הגבלות לאכילת בשר על בסיס היתר התורה:

'כי ירחיב ה' א-להיך את גבולך' למדה תורה דרך ארץ: שלא יאכל אדם בשר אלא לתאבון. יכול יקח אדם מן השוק ויאכל? ת"ל וזבחת מבקרך ומצאנך. יכול יזבח כל בקרו ויאכל כל צאנו ויאכל? ת"ל 'מבקרך' ולא כל בקרך, 'מצאנך' ולא כל צאנך.

(בבלי חולין פד, ב)

¹¹ המלווה בתהליך הארוך של הקרבנות.

מדרש ההלכה מצמצם את ההיתר לאכול בשר ומשאירו רק כאמצעי להשקטת רעבון ולא בשביל תאוה וטעם טוב. יתרה מכך, הוא מלמד את האדם לא לקחת בשר מן השוק אלא לאכול רק חיות שגדלו בביתו. העניין האחרון שמוזכר במדרש זה, הוא האיסור לשחוט את כל בקרו בפעם אחת. האדם מצווה לאכול ממנו מעט ולהשאיר את חלקו בחיים.

הגבלה רחבה יותר לאכילת בשר מופיעה במסכת פסחים:

תניא, רבי אומר: עם הארץ אסור לאכול בשר. שנאמר: "זאת תורת הבהמה והעוף" כל העוסק בתורה - מותר לאכול בשר בהמה ועוף, וכל שאינו עוסק בתורה - אסור לאכול בשר בהמה ועוף. (בבלי פסחים מט, ב)

בגמרא זו אנו רואים התייחסות קיצונית יותר לנושא אכילת הבשר - כשאדם אינו מיושב בדעתו, אינו למדן ולא עוסק בתורה, אסור לו לאכול בשר בהמה ועוף כלל!¹²

מקור אחר בדברי חכמים מפרש את פרשת בן סורר ומורה - "וְאָמְרוּ אֵל זִקְנֵי עִירוֹ כִּינּוּ זֶה סוֹרֵר וּמֹרֵה אֵינָנוּ שְׁמַעַ בְּקִלְנוּ זֹלִל וְסָבָא"¹³ מפרשת המשנה:

אכל כל מאכל ולא אכל בשר, שתה כל משקה ולא שתה יין - אינו נעשה בן סורר ומורה, עד שיאכל בשר וישתה יין. (סנהדרין, פרק ח' משנה ב')

ניתן לראות שהמשנה תולה את דינו של בן סורר ומורה באכילת בשר ובשתית יין דווקא. הבן יכול לא לשמוע בקול הוריו, אך אם אינו אוכל בשר ושותה יין, הוא יוצא מהגדר של סורר ומורה.

מאמירות חז"ל אלו ניתן ללמוד כי אכילת הבשר אינה מעשה חיובי במיוחד, והיא קושרת את האדם למידות רעות כתאוותנות, זליה, אכזריות ונטילת חיים. חז"ל ראו בהגבלת אכילת הבשר כלי חינוכי להתרחקות ממידות אלו ולנהיגה באיפוק.

¹² ניתן להניח שהלמדן ידע לרסן את עצמו ולצרוך בשר במתינות, מה שאין כן בעם-הארץ.
¹³ דברים כ"א, כ'.

צער בעלי חיים

לאחר שראינו את ניסיונה של התורה לצמצם את השימוש בחיים למטרות מאכל ויחסה לאכילה זו, ניפגש עם מושג נוסף ומשמעותי להבנת יחס התורה לבעלי החיים, ולהבנת רוח ציווי התורה שעוסקים בחיות ובאכילתן - 'צער בעלי חיים'. הביטוי 'צער בעלי חיים' מופיע בספרות חז"ל פעמים רבות, והוא כולל מערכת שלמה של דינים מהתורה והנהגות שנועדו למעט ככל הניתן בצערם של בעלי החיים. בתורה, כאמור, מופיעים ציוויים רבים המלמדים על היחס הראוי בין האדם לבהמתו כשעודנה בחיים,¹⁴ לדוגמא: האדם חייב להשבית בהמתו ממלאכה בשבת; אסור לו להעמיס עליה משא כבד יותר ממה שהיא יכולה לשאת; על האדם להאכיל את בהמתו עוד לפני שהוא אוכל. מעבר לצווים אלו, אבקש להרחיב בצווים נוספים שאף הם מורים על יחס הגון בין בעל הבהמה לבהמתו:

- איסור חרישה בשור ובחמור יחדיו.¹⁵ אחת הסיבות לאיסור היא משום שכוחם אינו שווה. השור, החזק יותר מהחמור, יגרור את החמור מעל לכוחו וכך ייפגע בו.¹⁶
- איסור חסימת שור בדישו.¹⁷ אין לחסום את הבהמה מלאכול את השדה אותו היא דשה. כל חסימה, בין ישירה ובין עקיפה, הינה אסורה ועונשה מלקות.¹⁸
- מצוות "שילוח הקן". אדם שמצא קן של ציפור כשרה ומעוניין בביצים שבקן למאכל, אסור בלקיחת הביצים לעיני האם.¹⁹ התורה מחייבת אותו לשלחה כדי שלא יראה בצערה ובכך ינהג באכזריות.²⁰ יצוין, שלדעת פוסקים רבים החיוב הוא נסיבתי, ואם אדם אינו צריך את הביצים - אין לצער את האם ולקחת את הביצים ללא סיבה.

¹⁴ מקורות לפי הסדר: שמות כ"ג, שם, בבלי ברכות מ, א

¹⁵ דברים כ"ב, י'.

¹⁶ אבן עזרא על התורה, שם.

¹⁷ דברים כ"ה, ד'.

¹⁸ רמב"ם, הלכות שכירות, פרק י"ג הלכה ב'.

¹⁹ דברים כ"ב, ו'- ז'.

²⁰ פירוש הרמב"ן לדברים, פרק כ"ב.

למרות כל הדוגמאות שראינו, שרובן איסורי דאורייתא, עדיין ישנה מחלוקת האם איסור "צער בעלי חיים" הוא מדאורייתא או דרבנן. רוב הראשונים²¹ סוברים שהאיסור לצער בעלי חיים הוא מדאורייתא, ולראיה הביאו את הדין בסוגיית פריקת בהמה שמשא כבד מוטל עליה, כפי שהיא מופיעה בתורה:

פִּי תִרְאֶה תְּמוֹר שֶׁנֶּאֱדָר רִבֵּץ תַּחַת מִשְׁאוֹ וְחִדְלָתָ מְעֹזֵב לוֹ עֹזֵב תִּעֹזֵב עִמּוֹ
(שמות כ"ג, ה')

פירוש הציווי הוא, שאם נתקל אדם בחמור הרובץ תחת משאו ומתקשה לעמוד, כתוצאה מהמשקל הרב המונח עליו, עליו להיחלץ לעזרת החמור, למרות חוסר-הנעימות להיות לעזר לשונאך, גם אם היה גוי.²²

לעומת הראשונים שהזכרנו לעיל, שיטת הרמב"ם אינה ברורה לחלוטין. היו שסברו שהוא פוסק שצער בעלי חיים הינו איסור דרבנן,²³ והיו שסברו שהוא חיוב דאורייתא,²⁴ אך לפי דבריו בעניין מצוות 'אותו ואת בנו', מובן שמדובר ברעיון מרכזי ויסודי:

וטעם אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד, כדי להזהיר שלא ישחט הבן בעיני האם, כי יש לבהמות דאגה גדולה בזה, ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם, כי אהבת האם וחנותה לבני בטנה איננו נמשך אחרי השכל והדבור אבל הוא מפעולת כוח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם
(מורה נבוכים, חלק ג פרק מ"ח)

הלכה נוספת שמלמדת על החשיבות של 'צער בעלי חיים' היא היתר עבירה על תקנת חכמים בשבת כדי למנוע צער בעלי חיים:

בהמה שנפלה לאמת המים - אם המים עמוקים, ומפני כך אינו יכול לפרנסם במקומם, מביא כרים וכסתות ונותן תחתיה משום צער בעלי חיים, אף על פי שמבטל כלי מהיכנו. מותר לומר לאינו יהודי לחלוב בהמתו בשבת משום צער בעלי חיים שהחלב מצערה.
(שו"ע או"ח, סימן ש"ה, י"ט-כ')

מובן מכאן, שחכמים הקלו באיסור שבות²⁵ ובאיסור ביטול כלי מהיכנו²⁶ בשבת למען הבהמה, כדי שלא תצטער.

²¹ זו שיטת הרי"ף, המרדכי, המאירי, הרא"ש ובעל ה'נמוקי יוסף'.
²² עיין בנוסף בבבלי, בבא מציעא לב, א-ב.
²³ שיטת ה'פני יהושע' על בבא מציעא לב. כך פסק גם הגר"א.
²⁴ ה'כסף משנה', שם.
²⁵ כמו אמירה מפורשת לגוי לחלל שבת, ובמקרה הזה לחלוב.
²⁶ הפיכת כלי שאינו אסור בטלול למוקצה.

מקור נוסף מופיע בקיצור שולחן ערוך של הרב שלמה גאנצפריד:²⁷

סוסים המושכים בעגלה, והגיעו למקום מקולקל או להר גבוה, ואינן יכולים למשוך בלי עזר, מצווה לעזור אף לנוכרי משום צער בעלי חיים, שלא יכה אותם הנוכרי מכה רבה למשוך יותר מאשר בכוח (קצשו"ע, סימן קצ"א, ב')

יוצא ממקורות אלו, שצער בהמה, אף אם הוא זמני בלבד,²⁸ אסור בהחלט, ואף דוחה איסורי דרבנן בשבת. התייחסות כזאת של חכמים לצער בעלי חיים הינה מקור לשלל הנהגות שעל האדם לנהוג כלפי הבהמה או החיה.

פרשנות למקורות²⁹

לא ניתן להתעלם מהלך הרוח של התורה כלפי המתאווים לבשר, ומההתייחסות של חז"ל כלפיהם. האיסור לפגוע בבהמה שלא לצורך, אופן החזקתה בעודה בשבי ודאגה לה אפילו במחיר של ויתור על איסורי חכמים, מראה שיש משמעות לחיות לא רק בתור מזון ואמצעי תחבורה עבור האדם, אלא כבריותו של הקב"ה, וכמופיע במדרש:

כשם שרחמיו של הקב"ה על האדם, כך רחמיו על הבהמה (תנחומא בראשית, פרשת נח, סימן ו')

כשם שיש ערך לחיי האדם בעיני ה', כך יש ערך לחיי הבהמה. התייחסות רחמנית לבעלי החיים מיוחסת למשה רבנו במדרש:

בחנו הקדוש ברוך הוא למשה בצאן. אמרו רבותינו: כשהיה משה רבנו רועה צאנו של יתרו במדבר ברח ממנו גדי, ורץ אחריו עד שהגיע לחסות. כיוון שהגיע לחסות נזדמנה לו בריכה של מים, ועמד הגדי לשתות. כיוון שהגיע משה אצלו, אמר: "אני לא הייתי יודע שרץ היית מפני צמא, עייף אתה". הרכיבו על כתפו והיה מהלך. אמר הקדוש ברוך הוא: יש לך רחמים לנהוג צאנו של בשר ודם כך - חייך, אתה תרעה צאני ישראל.

(שמות רבא, פרשה ב')

²⁷ בעקבות שו"ע חו"מ, סימן רע"ב סעיף ט' והרמ"א שם.

²⁸ כלומר, רק בעת החרישה, או רק עד מוצאי שבת ללא חליבה, כפי שראינו בדוגמאות לעיל.

²⁹ כל הכתוב כאן הינו פירוש לפי ראות עיני, והדרך שבה אני קורא את הדברים. אין אני מתיימר לחלוק על גדולי עולם או להסביר את פרשנותם למקורות באופן שונה.

הקב"ה רואה ברחמנות כלפי בעלי חיים תכונה יסודית בבני האדם, עד כדי כך שבעת בחינת מנהיגותו של משה, נבדק בראשונה יחסו לעולם החי. דמות מרכזית נוספת בעם ישראל שנבחנה ביחסה לבעלי חיים - ונכשלה, הוא רבי יהודה הנשיא (רבי), כמופיע בגמרא:

מעשה בעגל אחד שהובל לשחיטה. הלך והסתתר בכנפי מעילו של רבי יהודה הנשיא ובכה, שלא רצה להישחט. אמר לו רבי: "לך, כי לך נוצרת". אמרו עליו בשמיים: "הואיל ואין הוא מרחם, נפיל עליו ייסוריך". וכך היה³⁰, עד שקרה מקרה אחר: יום אחד ראה את שפחתו מטאטאת את הבית, ובין הפסולת ראה מספר גורי חולדה, אותם חשבה השפחה לסלק. אמר לה רבי: "עזבי אותם" שכן מצווים אנו לרחם עליהם ככתוב בתורה "ורחמיו על כל מעשיו". לאחר מעשה זה התרצו בשמיים ורפאו אותו מייסוריו.

(תרגום על פי בבלי בבא מציעא פה א')

בנוסף להלכות הנוגעות ליחס לבעלי חיים שכבר ראינו, התבוננות והאזנה להלכות שחיטה מאפשרות לשמוע מנגינה. הלכות אלו הן מפורטות מאוד, וכך מעמידות את האדם מול השלכות מעשיו: על האדם לשחוט את הבהמה בידים, ולא באמצעי מטווח רחוק, ולחוש את התנגדותה. עליו לחתוך את גרונה, להתלכלך בדמה, להרגיש ולראות את פרפוריה. בנוסף, אין האדם יכול להתרחק מן הדם, אלא התורה מצווה אותו להתעסק בו:³¹ עליו לכסות בידיו את הדם בעפר.³² כיסוי הדם יכול להתפרש גם כאקט של בושה ורצון 'להסתיר' את העוול. יצוין שאם אין לאדם עפר, אסורה עליו שחיטת החיה.

עניין יסודי נוסף בהלכות כשרות הוא האיסור לבשל בשר וחלב, וכפי שמופיע בתורה: "לא תִבְשַׁל גְּדֵי בְּחֵלֶב אִמּוֹ" (שמות כ"ג, י"ט).

בישולו של בעל החיים בחלב אימו, שהוא מזונו, הוא מעשה אכזרי. במקום שנסתכל על הבשר והחלב כעל מאכל בלבד, עלינו לזכור למה הם אמורים לשמש במקור ומה הן השלכות מעשינו: החלב אינו נברא עבורנו, אלא עבור הבהמה שאותה אנו אוכלים ברגעים אלו. שילובם בתבשיל אחד הינו לעג לרש. מהישנות האיסור שלוש פעמים לומדים חכמים את חומרתו, ומכאן שהוא לא

³⁰ בדף מפורטים שנות היסורין הקשות שעבר רבי כתוצאה מאותו מאורע

³¹ בשחיטת עוף או חיה. בבהמות האיסור הוא לאכול דם בלבד.

³² שו"ע יו"ד, סימן כ"ח סעיף י'.

חל רק על בישול, אלא גם על אכילה והנאה. על חומרת האיסור הרחיב הראי"ה קוק:

תעודת הגדי איננה דווקא להיות לברות לשיניך החדות שהוחדו אמנם גם מורטו לרגלי השפלתך וזוללותך באכילת בשר, והחלב ממילא לא נועד להיות לתבלין לך למלאות את תאוותך השפלה. בידעך כי הבשר והחלב ביחס תיקון המאכל הם כ"כ רחוקים, כ"כ מתועבים, עד כדי איסור הנאה בישול ואכילה, תכיר בבא מועד כי חיי החי לא נוצרו בעבור קיבתך התאוונית, והחלב עקרו נועד להיות למזון למי שעבורו בא הטבע למלא את תפקידו, כמו שחלב שדי אמך היה לך למבטח בימי הנקתך.

(חזון הצמחונות והשלום, פרק י"א)

הזכרנו לעיל את ההרחקות ששמה התורה בין האדם ובין הבשר בניסיון למנוע ממנו ליפול לתאוות. מידה נוספת שעלולה להיפגע אצל האדם היא מידת הרחמים. השחיטה פוגעת ביצרו הרחמני של האדם ומסוכנת לו, שכן הוא עלול לנהוג כן בחבריו. בעניין זה התורה הציבה סייג, ובעת שהתירה לאדם לאכול בשר הזהירה אותו לבל ילמד ממעשה זה וייקח ממנו דוגמה ליחסו כלפי בני-אדם:

וְאֵף אֶת דְּמָכֶם לִנְפְשֵׁיכֶם אֲדָרְשׁ מִיֵּד כֹּל חַיָּה אֲדָרְשְׁנוּ וּמִיֵּד הָאָדָם מִיֵּד אִישׁ אֲחִיו אֲדָרְשׁ אֶת נַפְשׁ הָאָדָם: שִׁפְף דָּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפֹּף כִּי בְּצֹלֶם אֱ-לֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם

(בראשית ט', ה'-ו')

על עניין האכזריות המתגלה בעת אכילת בעל חיים אחר, הרחיב רבי יצחק אברבנאל:

אמר הקב"ה למשה: הנה עניין הבשר אינו מזון הכרחי, והוא שאלת זוללות ומלוי מעיים ותאוה גוברת, גם שהבשר מוליד באדם דם זדוני ואכזרי. ומפני זה תמצא שהחיות והעופות הטורפות אוכלות הבשר הם אכזריות ורעות, אבל הצאן והבקר, תרנגולים תורים ובני יונה שמתפרנסים מעשב השדה, אין בהם אכזריות ולא רשע, ולכן יעד הנביא שבזמן הגאולה העתידה 'אריה כבקר יאכל תבן'.

(אברבנאל לשמות ט"ז, ד')

מפירוש זה ניתן להבין מדוע הותרו לנו חיות ועופות האוכלים מאכל צמחי בלבד ולא טורפים;³³ ה' לא רצה שתיטמע בנו אותה אכזריות הקיימת בחיות

³³ מובן שיש חיות אחרות שאינן טורפות ונאסרו באכילה למרות זאת. עניין כשרות החיות הוא נושא למאמר נפרד, ואכמ"ל.

טורפות. אדרבא, רצה ה' שנלמד מהחיות אותן אנו אוכלים את העדינות, הקיימת בבעל חיים שלא עושה רע לסובב אותו ולא פוגע בו.

התמודדות עם מצוות המחייבות הרג ואכילה

אני מקווה שכל הדברים שנכתבו עד עתה במאמר מדברים אל הלב ואל השכל, אבל הקורא הדתי שייקרא את מאמר זה עלול להגיד - "בסדר, אבל התורה מצווה עלינו להרוג בעלי חיים על מנת לקיים מצוות בסיסיות. אין באמת אופציה לחיים האוטופיים שאתה מציע". הסתכלות פשוטה על חלק ממצוות התורה המעשיות בימינו,³⁴ תראה שבאמת מתחייבת הריגה או גרימת צער לחיות לצורך שימוש בעורן או בבשרן. אך התעמקות במקורות תוכיח אחרת:

לדוגמא, מצוות התפילין או יצור הקלף לספרי התורה והמזוזות. כידוע, ייצור בתי ורצועות התפילין הוא מעור בהמה, וכמותם הקלף עליו נכתבות הפרשיות וספרי התורה.. על כך פסק הרמב"ם שלא מתחייבת הריגה לצורך הכנת הקלף:

אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות, על גבי עור בהמה טמאה וחייה ועוף הטמאין; אבל כותבין על גבי עור בהמה וחייה ועוף הטהורים, ואפילו נבילות וטריפות שלהן.
(רמב"ם, הלכות תפילין ומזוזות וספר תורה פרק א, הלכה י')

וכך נפסק גם בשולחן ערוך:³⁵

כנ"ל גם לגבי מצוות שופר, לדברי הכול מותר לקחת את הקרן מטרפה או נבלה.³⁶ לגבי הצמר בעבור הטלית - ניתן לגזוז מהחיה ללא כאבים וללא התעללות, ולצמצם את צערה בכך.

ניתן להמשיך ולדון בעוד מצוות ומנהגים שונים, אך המסקנה ברורה - אפשר להיות יהודי מאמין ועובד ה' גם ללא הרג חיות, ומבלי לפגוע ולהתעלל בהן.

המציאות בימינו

לאור הדברים שנאמרו, ניתן לראות בבירור שרוח התורה אינה נוחה עם האדם האוכל בשר, אך בסופו של דבר מתירה זאת. עם זאת, עלינו לשים לב לשוני הרב בין המציאות התנכ"ית שבה הותרה האכילה לבין המציאות הקיימת כיום.

³⁴ ללא התייחסות למצוות הקורבנות (שאינן מתקיימות בימינו), עליו יש לכתוב מאמר נפרד.

³⁵ שו"ע או"ח, סימן ל"ב סעיף י"ב.

³⁶ משנ"ב על או"ח, סימן תקפ"ו סעיף א'.

במציאות בה התורה מתירה את אכילת בעלי החיים, הבהמה הייתה חלק בלתי נפרד מרכושו של האדם, ועל האדם היה לכבד את הבהמה ולספק את צרכיה. כשרצה האדם להשתמש בבעלי החיים לעבודתו, הוא קיבל הוראות מפורטות כיצד לעשות זאת, ונענש כאשר לא עמד בהוראות אלה. התבוננות בתעשייה ממנה מסופק הבשר כיום, חושפת תמונה שונה ועגומה ביותר; בעלי החיים חיים במציאות קשה וכואבת, דחוסים בצפיפות נוראה וחשופים להרעלות ולהתעללויות:³⁷

- בעלי החיים כלואים בכלובים צפופים וקטנים ולא מורשים להסתובב במרחבים או לאכול עשב באחו פתוח, בניגוד לחצרות ולחוות שבהן חיו בעבר.
- בעלי החיים עוברים הזרעה מלאכותית בניגוד לרצונם, כאשר שעות ספורות לאחר הולדת הוולד הוא נלקח מאימו, שנותרת לבדה לבכות ולהתייפח ימים ולילות לשובו.
- בעלי החיים במשקים מואבסים בתזונה מלאה בכימיקלים לצורך השבחת הבשר והשומן ולהפחתת רקמות השריר. כתוצאה מכך, בעלי החיים נושאים עיוותים וחולים לעיתים תכופות. חיות רבות שוקלות יותר ממה שגופן מסוגל לשאת וסובלות מכך סבל רב. בנוסף, במקרים כאלו החיות מובלות לעיתים לשחיטה באמצעות מנוף, דבר שמכביד על כאבן. מציאות זו שונה מאוד מציווי הדאגה לחי שראינו לעיל.
- חלק גדול מבעלי החיים הנאכלים בארץ מובאים בחיים באוניות מאוסטרליה. הם מובלים בצפיפות קשה ומאות מהם מתים בדרך כתוצאה מקשיי המסע. לאחר פריקתם הם מובלים במכות חשמל ומכות אֶלָה לעבר שחיתתם. הם מבוהלים ופוחדים ולעיתים מסרבים לזוז, מה שמגביר את האלימות כלפיהם.
- כתוצאה מהתנאים שתיארנו, וכתוצאה מבעיות נוספות, בהמות רבות מתות מוקדם בייסורים קשים.

³⁷ למעוניינים להעמיק, לקרוא מאמרים ולראות עדויות חיות לנאמר - www.Anonymous.org.il

יכולתי להמשיך - אך קצרה היריעה במאמר זה מלחשוף את כל מעללי תעשיית הבשר. כשהתורה התירה לאכול בעלי חיים היא התירה לאכול "מצאנך ובקרך" - מהבהמות להן דאגנו, השקנו והאכלנו במסירות, ולא אלו אשר ציערנו והעבדנו יתר על המידה, לא אלו אשר כלאנו, הרעבנו או הרעלנו, הכינו או חשמלנו. בהמות איתן נהגנו בחמלה וחיינו עמן בהרמוניה של נתינה ושל עזרה הדדית הן אלו המותרות לנו לאכילה, בסייגים שמנינו לעיל, על פי התורה. לטעמי, למרות ששחיטת בשר הבהמות נעשית על ידי שוחטים יראי שמים ומבוצעת לפי כללי הכשרות, רוח הדברים אינה כרוח התורה. בני האדם נראים כקלגסים בעיני בעלי החיים, והם פוחדים מהם ובורחים מפניהם. העובדים במשקים מכים אותם ללא רחם וללא שמץ של אמפתיה וחמלה, ומתייחסים אליהם כאל מוצר ולא כאל יצור חי. התורה הזהירה אותנו לבל נשחית מידותינו, והדגישה פעמים רבות את עונשו של המתעלל ושל המתאווה. מי שלא מפעיל שיקול דעת וכל עניינו הוא הבשר מבלי להתחשב בצרכי הבהמה עובר על חטא המתאווים. ביצוע עיוור של חוקי הכשרות אינו מספיק. עלינו לחוש את הרוח של התורה המנשבת בעורפנו, ולפעול על פי המסרים הברורים אותם היא מציגה. האדם הישר בעיני התורה הוא סמל לחמלה ולרחמים.

ישנם אנשים האומרים שאכילת בשר באירועים מיוחדים כמו שבתות וחגים מעניקה שמחה יתרה. אך סובר אני שעליהם לשים את ליבם למציאות בשטח: האם אנשים רגישים ורחמנים יכולים ליהנות מאכילת בשר בשבת או בשמחות, שעה שהם יודעים כי למען הנאתם בעלי חיים רבים נאלצו לסבול?

נסיים ברעיון המובא מספר ישעיהו:

כשבא הנביא לתאר את ימי אחרית הימים, הוא מתאר מצב שבו אף אחד מבעלי החיים לא הורג בשביל לאכול, אפילו אלה שטורפים מלידה:

יָאֵב וְטָלָה יָרְעוּ כָאֶחָד וְאַרְיֵה כַּבָּקָר יֹאכַל תֶּבֶן וְנָחַשׁ עֶפְרָ לַחֲמוֹ לֹא יָרְעוּ
וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קֶדְשִׁי אָמַר ה'

(ישעיה פרק ס"ה, כ"ה)

יהי רצון שנזכה כדברי הנביא לימי אחרית הימים, ימים של חמלה, דאגה ורחמים.